

L'arxiduc Lluís Salvador, el primer ecologista de les Balears

Des de l'imperi austríac, al segle XIX, arribà a les illes Balears l'arxiduc Lluís Salvador, un navegant il·lustrat que avui molts consideren com el primer ecologista de les Balears.

El moviment ecologista a les Balears va néixer el juliol de 1977 per frenar els estralls que causava sobre el territori el boom turístic iniciat els anys 60. Un centenar de joves ocupà l'illot de sa Dragonera, situat davant d'Andratx, per protestar contra la seva urbanització. El ressò mediàtic d'aquella acció fou impressionant. Ningú ja no pogué deturar les mobilitzacions que se succeïren. El 1984 la justícia decretà la prohibició de la urbanització. Després, la pressió popular aconseguí més mesures proteccionistes, com ara la salvació des Trenc –una platja paradisiàca del sud de Mallorca–, la de Montdragó –a Manacor– o la de l'arxipèlag de Cabrera –davant el cap de ses Salines. Ben segur que avui l'arxiduc Lluís Salvador estaria ben content de totes aquestes iniciatives que, malauradament, no han bastat per a aturar les tones de ciment i asfalt que s'han abocat a les illes aquests darrers anys. Ell, un estranger austríac, ja brandà a final del segle XIX la bandera de l'ecologisme a l'arxipèlag. La bellesa de les costes i de les muntanyes el captivà de seguida. A partir d'aleshores es dedicà en cos i ànima a protegir-les i a enaltir-les per escrit.

El navegant il·lustrat. Lluís Salvador va néixer el 1847 a Florència. Era fill dels grans ducs de Toscana, Leopold II d'Habsburg-Lorena i Maria Antonieta de Borbó-Dues Sicílies. Des de ben petit va haver de suportar les convulses revolucions nacionalistes de l'època. El 1860 els seus pares foren desbancats definitivament

Retrat de l'arxiduc Lluís Salvador.

del poder en el procés d'unificació nacional impulsat pel Risorgimento, partidari de la casa italiana dels Sa-

voia. La família tornà a les terres de l'imperi austríac, on conservava els seus privilegis reials. Allà, el jove Lluís Salvador, que arribà a aprendre catorze idiomes, es formà en totes les disciplines que l'apassionaven. A la Universitat de Praga no únicament estudià dret i filosofia, com estipulava la cort imperial vienesa, sinó també ciències de la naturalesa i arqueologia. Aviat també hagué de fer carrera militar, atès que era el tercer en la línia de successió al tron. Quan va fer dinou anys, però, un tràgic succés li canvià la vida. Mentre participava en una desfilada militar, la seva promesa Matilde, que l'observava des d'una llotja, morí enmig de les flames provocades pel cigarret que, acabat d'encendre, li havia caigut sobre el vestit. Lluís Salvador ja no volgué saber res més d'aquell món i, a desgrat de la seva família, es dedicà a viatjar per saciar la seva curiositat científica. El 1867 atracà primer a Eivissa i després a Mallorca, amb el títol fals de comte de Neudorf: –l'instable escenari internacional d'aleshores no li permetia de revelar la identitat vertadera. El paisatge que hi trobà el meravellà.

Jules Verne i 's'Arxiduc'

Placa en record de Jules Verne, al far de la Mola de Formentera.

Hi ha dues obres de Jules Verne (1828-1905) en què les Balears ocupen un paper destacat. Són *Hèctor Servadac* i *Clovis Dardentor*. És ben sabut que Verne, autor de grans novel·les d'aventura, no va sortir de França en tota la seva vida. Es documentava força a través dels llibres que anava llegint. I un d'aquests llibres fou el *Die Balearen* de l'arxiduc Lluís Salvador. Les extraordinàries descripcions dels paisatges illencs que hi trobà no foren ignorades per l'escriptor francès. Les aprofità com a escenari d'algunes aventures dels seus personatges. A Formentera, al far de la Mola, hi ha una placa en record de Jules Verne com a mostra d'agraïment per haver fet protagonista l'illa a la seva novel·la *Hèctor Servadac*.

El 1868 va haver d'anar-se'n per por de represàlies; la seva cosina Isabel II acabava de ser foragitada del tron espanyol a la revolució *La Gloriosa*. Lluís Salvador hi retornà al cap de quatre anys, aquesta vegada a bord del Nixe, el vaixell amb el qual es disposava a explorar tota la Mediterrània amb el centre d'operacions a les Balears. Des d'aleshores els illencs ja el conegueren com *s'Arxiduc*.

L'ecologista. De Mallorca, allò que més captivà Lluís Salvador fou la serra de Tramuntana. Es proposà de comprar-la a tot preu. Primer començà amb la finca de Miramar, a Valldemossa, allà on al segle XIII Ramon Llull havia fundat la primera escola de llengües orientals. En vingueren més, com ara *s'Estaca*, avui

propietat de l'actor Michael Douglas. En total pogué adquirir més de deu finques, de 1.700 hectàrees en total, que arranjà tan bé com va poder: hi creà tota una xarxa de camins i hi construï més de quaranta miradors i tres capelles. Havia nascut el primer parc natural de les Balears. Els illencs estaven astorats. Un dia un pagès s'adreçà a una de les seves residències, a son Marroig, per veure la cara d'aquell home. No entenia com havia pogut pagar una quantitat tan desmesurada de diners per un tros de terra ple de pedres. En arribar-hi, el pagès es trobà amb un jove aristòcrata de 25 anys assegut damunt d'una pedra i dibuixant. Evidentment, era tot un contrast per a la societat mallorquina de l'època. *S'Arxiduc* era vist com un llunàtic. Entre més excèntricats,

també es conta que prohibia de tallar arbres i que recollia gossos i cavalls de l'escorxador que ja no volia ningú.

Aviat moltes personalitats se sentiren atretes per la figura de Lluís Salvador. Per les seves possessions, hi passaren els escriptors Jacint Verdaguer, Miguel de Unamuno i Rubén Darío, o els pintors Santiago Rusinó i Gastón Vuillier. La rebel emperadriu Sissi, cosina seva, tampoc no es resistí a visitar-lo. Volia comprovar en persona a què es referia l'arxiduc quan deia: "El que m'he construït a Corfú no és res en comparació amb això." Lluís Salvador no solament es preocupà d'admirar la bellesa de les Balears sinó que també volgué aprofundir en la història i la cultura de les illes. El resultat fou *Die Balearen* ('Les Balears'), un llibre molt ambiciós de nou toms que li demanà 22 anys de feina. Acompanyada d'il·lustracions paisatgístiques fetes per ell mateix, l'obra abraça des dels aspectes antropològics i etnogràfics fins als econòmics de cadascuna de les illes. No hi havia cap detall que se li escapés, de tot allò que veia i que comentava amb la gent que s'anava trobant. Fins i tot s'avançà uns anys a Antoni Maria Alcover en el recull de rondalles mallorquines. Tot plegat, però, no hauria estat possible sense l'ajut d'un bon grup de col·laboradors que tenia repartits per tot l'arxipèlag. El llibre tingué un ampli ressò. El 1899 guanyà una medalla d'or a l'Exposició Universal de París. D'aleshores ençà, la incipient indústria turística internacional ja tingué els ulls posats per sempre a les Balears. Europa ja havia sentit parlar dels seus encants cinquanta anys abans, mercès a la publicació d'*Un hivern a Mallorca*, el llibre que la francesa George Sand havia escrit durant la turmentosa estada a Valldemossa amb el compositor Fryderyc Chopin.

Reconeixements. Tot i que el *Die Balearen* fou escrit en alemany, *s'Arxiduc*, poliglòt com era, també s'atreu a escriure llibres sobre les illes en català. La societat civil li restà molt agraïda per aquesta tasca divulgativa. En vida li foren concedits els títols de fill il·lustre de Palma i de Mallorca. Fins i tot el sector turístic el prengué

Rere les passes de 's'Arxiduc'

Al'esquerra, son Marroig, propietat on l'arxiduc establí la residència. A la dreta, vista del camí de s'Arxiduc, amb panoràmiques excel·lents.

Avui dia les passes de *s'Arxiduc* encara es poden resseguir a través de les propietats que adquirí a la serra de Tramuntana de Mallorca. Totes són entre Valldemossa i Deià.

■ **Miramar.** És la primera finca que comprà, entusiasmat pel seu passat memorable. Al segle XIII acollí la primera escola de llengües orientals que fundà Ramon Llull. Avui, un petit museu recorda les figures del literat català i de l'il·lustre príncep austríac.

■ **Son Marroig.** És on l'arxiduc fixà la residència. Al davant, hi té la preciosa península de sa Foradada. Per poder-hi contemplar les postes de sol féu portar d'Itàlia una glorieta de marbre. La propietat ha estat reconvertida en museu de temes arxiducals i en sala de concerts.

■ **S'Estaca.** Quan la va comprar només hi havia una casa de pagès en condicions pèssimes. La va esbucar i hi va construir per a la seva estimada Catalina Homar un palauet d'estil àrab, lluminosament blanc, avui propietat de l'actor nord-americà Michael Douglas.

■ **El camí de s'Arxiduc.** És el camí que féu construir l'arxiduc per poder contemplar a cavall les seves finques des de dalt de les muntanyes. Les vistes que ofereix, amb la mar de fons, són espectaculars.

de model. El 1905 nasqué Foment de Turisme de Mallorca per atreure un turisme de qualitat, a partir de la protecció del patrimoni natural i històric de l'illa. Un dels objectius d'aquesta institució era conservar els camins i miradors de l'arxiduc –no és estrany que avui dia el moviment excursionista també el tingui com a pare espiritual. Però a Lluís Salvador tampoc no li mancaren els reconeixements de fora. No trigà a ésser nomenat membre honorari de diverses societats geogràfiques, entre les quals la de París, la de Londres i la d'Hongria. A l'estat espanyol, el 1910 ja era acadèmic honorari de la Reial Acadèmia de la Història.

S'Arxiduc vivia amb un ritme frenètic. Alternava les estades a Mallorca amb unes de més curtes a diverses residències que tenia a les costes de la mar Adriàtica i del Pròxim Orient. En molts dels seus viatges per la Mediterrània l'acompanyà una de les seves amants, la valldemossina Catalina Homar. Un que feren a Terra Santa li deixà un regust amarg: Catalina en tornà amb una malaltia estranya que el 1905 li causà la mort.

El final de l'arxiduc arribà amb la Primera Guerra Mundial, que esclatà el 1914 arran de l'assassinat a Sarajevo d'un parent seu, l'arxiduc Francesc Ferran, l'hereu al tron austro-hongarès. Per ordre de l'emperador Francesc Josep I, Lluís Salvador va haver d'abandonar Mallorca precipitadament per refugiar-se al seu castell de Brandýs, a Bohèmia. Com si hagués deixat la seva ànima a les illes que durant quaranta anys tant el captivaren, va morir en menys d'un any, el 1915. Tenia 67 anys. Quasi totes les seves propietats foren llegades al seu secretari, amic i confident, el mallorquí Antoni Vives.

Anys després, les Balears també atragueren més personalitats importants, com ara l'escriptor anglès Robert Graves. Avui dia, les illes encara enamoren, però han perdut la virginitat de l'antigor. L'ecologisme que al segle XIX estrenà Lluís Salvador hi és més viu que mai. A les Balears no hi ha gairebé cap població que no tingui un carrer amb el seu nom.

Antoni Janer Torrens

Aristòcrates, burgesos, professors universitaris i membres de clubs recreatius i científics seguiren l'arxiduc cap a les Balears.

Rere l'arxiduc

A final del segle XIX les illes Balears eren moda arreu d'Europa. En aquell temps l'alta societat de tot Europa –que ella mateixa es qualificava de *distingida*– era una univers molt permeable a les modes que tothom assumia al marge de fronteres. Per exemple, la moda de vestir masculina se solia regir per la manera com es vestia el príncep de Gal·les. I les dones s'abillaven d'acord amb les tendències que es veien als salons de ball o al teatre més selectes de París. Naturalment, es tractava de segments socials molt minoritaris. La majoria treballadora en restava al marge. Els sous dels qui tenien feina, que no eren tots ni prop fer-s'hi, no bastaven per a preocupar-se de qüestions tan sofisticades. Prou tenien si podien menjar. No ho aconseguien pas sempre i d'aquí van venir les gran onades migratòries cap a Amèrica. Tanmateix, entre els socialment distingits sí que hi havia temps i doblers per a dedicar-se a conrear les modes dels vestits, el comportament, els gustos estètics, els esports –aleshores se'n començaven a practicar alguns com ara el tennis, la gimnàstica i, sobretot, el ciclisme– i, també, els viatges. Gràcies a la millora de les carreteres i camins i, sobretot, a l'avanç en les comunicacions per mar –el vapor s'havia imposat a la vela, la reina de la mar només uns trenta anys abans–, els viatges havien esdevingut més fàcils, còmodes i ràpids. Res comparable a avui, és clar, però molt més assequibles que no pocs decennis abans. Milers d'europaus descobriren aleshores el plaer del viatge. Aquells, això sí, que tenien molts de diners, perquè per al comú dels ciutadans poder viatjar per gust era pura fantasia.

Exòtiques illes Balears. En aquell context és quan la petjada de l'arxiduc Lluís Salvador es començà a notar. Com que viatjava sempre acompanyat d'un

seguici nombrós, aviat tant ell com els seus acompanyats lloaren les meravelles paisatgístiques de les illes Balears als seus clubs socials, recreatius, esportius o als seus cercles socials selectes. Als anys 80 del segle XIX començaren a arribar a les Illes més grups d'aquests selectes viatgers vuitcentistes. I fou a la dècada següent quan més es deixaren notar. Molts tenien infules literàries, pictòriques o fotogràfiques, de manera que en tornar als seus països mostraven fotos i quadres, feien conferències o escrivien meravelles dels paisatges illencs. Amb tot plegat, el coneixement de les Balears creixé molt ràpidament entre aquests distingits ambients socials continentals. Es començaren d'organitzar viatges cap a les Illes. Universitats –com les de Barcelona i Madrid–, clubs recreatius burgesos i aristòcrates de Barcelona, París, Milà, Londres, Berlín...; clubs excursionistes –com el Club Alpí Francès–, cercles de Belles Arts –de Barcelona, de València...– i un nombre creixent d'organitzacions semblants canalitzaven un flux de viatgers cap a les Balears que augmentava d'any en any. Era el començament del *tourisme* –tal com l'anomenava la premsa local– que a la darreria del segle XIX comença a tenir importància quantitativa i econòmica, si bé no se'n sabien les magnituds exactes.

Amb el desenvolupament del turisme, alguns propietaris de fondes espavilats van veure una bona oportunitat de fer negoci amb aquells visitants selectes que començaven de sovintejar. Per exemple, la premsa de Palma lloà el 1897 que el propietari de la fonda de Can Penasso –encara existeix: és a la carretera que va de Palma a Sóller, just abans d'arribar a la serra de Tramuntana– decidís de fer “grans reformes al seu establiment” per “oferir als expedicionaris totes les comoditats”, entre les quals es comptava un cuiner per a ocupar-se exclusivament